

AŞIQ VƏ MƏŞUQ OBRAZLARININ TƏSƏVVÜFİ-ÜRFANI SEMANTİKASI

Xülasə

Təsəvvüfi-ürfani dünyagörüşdə aşıq və məşuqun bir-birinə məhəbbəti bərabər olmalıdır. Biz bütün məhəbbət dastanlarında bu bərabərliyi görürük. Əgər bu bərabərlik pozularsa, bu dünyada ilahi məhəbbətə qovuşmaq baş verməyəcəkdir. Bunu “Əsli və Kərəm”də, “Abbas və Gülgəz”də, “Qurbani”də, “Tahir və Zöhrə”də və başqa dastanlarda da müşahidə edirik. Bu dastanlardakı aşıq və məşuqlar eşqin zərrələridir, onlar bir-birindən ayrıldıqdan sonra vəhdət-vücudə qovuşa bilirlər. Ayrılıq baş verməyən dastanlarda isə Allaha qovuşma ürəkdə olaraq özünü göstərir. Ümumi şəkildə götürsək, bütün məhəbbət dastanlarının aşıq və məşuq obrazları öz zamanlarının sufi və ya təsəvvüfi ideyalarının təsiri altında yetişir, bu dastanların əsas qəhrəmanlarına çevrilirlər. Bütün məhəbbət dastanlarında ilahi eşqin mahiyyətini açmaq üçün təsəvvüf anlayışının rolunun öyrənilməsi vacibdir. Təsəvvüfün dastan poetikasında oynadığı rol isə daha qabarıq görünür. Aşıq yaradıcılığının təsəvvüf şeiri üzərində qurulması bu yaradıcılıq növünün öyrənilməsini əsas məsələyə çevirir, aşıqların sufi baxışlarının dini-ictimai, elmi-fəlsəfi və ürfani cəhətdən araşdırılmasını nəzərdə tutur. Təsəvvüf işarələrinin dastan yaradıcılığında rast gəlinməsi isə Allah – insan, dünya – ruhani aləm münasibətlərinin aşıq şeirində necə təcəssüm olunmasını öyrənməyi tələb edir. Bu vaxta qədər bəzi monoqrafiyalarda bu barədə söz deyilsə də, bu, mətləbin hərtərəfli öyrənilməsinə gətirib çıxarmamışdır.

Açar sözlər: Allah, aşıq, aşiq, məşuq, məhəbbət, təsəvvüf, ürfan, dastan, dərviş, pəri, müqəddəs, hicran, ruh, yol.

Aşıq dastanlarının strukturunda aşıq və məşuq obrazlarının xüsusi bədii tutumu vardır. Xüsusilə məhəbbət dastanlarının formalaşmasında aşıq və məşuq önəmli rol oynayır. Birbaşa söyləsək, aşıq və məşuq obrazları olmadan məhəbbət dastanları yarana bilməz. Məhəbbət dastanlarının strukturunda buta və butavermənin də vacib rol oynadığını xüsusi olaraq təsdiq etmək lazımdır. Biz buta və butavermə haqqında da çoxlu məlumatlar ala bilirik. Aşıq və məşuq, buta və butavermə, Xızır, dərviş, seyid, Həzrət Əli məhəbbət dastanlarının süjetinin formalaşmasında vacib rol oynayır. Bütün bunlar dastanın təsəvvüfi-ürfani struktur modelində hər birinin özünə məxsus semantikalarını yaratmağa kömək edir. Hər bir məhəbbət dastanının sufi semantikasi insanın Allaha bağlanması əhəmiyyəti qəbul etmir, onun bədii-estetik zövqünü formalaşdırmağa yönəlir. Bu cazibənin daxilində elə bir sonsuzluq vardır ki, onun dərk olunması insanın ilahi mahiyyətini anlamağa gətirib çıxarır. Bu mənada ürfani məzmununda olan hər bir bədii əsər Allaha, onun elçilərinə, müqəddəs şəxslərə, övliyalara məhəbbət yaratmaqla Onun ilahi varlığını, ona məxsus sifətləri vəsf etməyə, insanları bu ruhda tərbiyə etməyə başlayırdı. Bu həm də xalq ədəbiyyatının sufi-ürfani məzmun almasında, bu mübarək adların təsəvvüf semantikasında bədii şəkildə ürfani dərəcədə izahına yol açırdı.

XV əsrdən başlayaraq aşıq şeirinin müxtəlif janrlarında sufi-ürfani məzmun genişlənməyə başlayır. Bu janrların tələblərinin mahiyyətinə yönəlik dini-müqəddəs adların təyini kimi sufi-ürfani epitetlər də yaranmağa başlayırdı. Məsələn, Həzrət Əlinin adının təyini kimi Şahi-mərdan epitetini misal göstərə bilərik. Bir çox ustad aşıqlar Həzrət Əlinin adını çəkmək istəsə, Şahi-mərdan deyərək, ona müraciət edir. Bu xüsusiyyət gizli ad altında şeirdə, dastanda işarələrə malik olan obrazlara da aiddir. Pəri adı bütün dastanlarda şərti ad daşıyan qızlara verilirdi. Birbaşa olaraq Allahı təcəssüm etdirən bu qadın butalar obraz kimi təsəvvüfi məzmununda Böyük Yaradana işarə edirdi. Allah adının

sufi yozumunda qoyulan Pəri adına müstəqil şəkildə həm də əsas ada qoşulan epitet kimi rast gəlirik. Məsələn, Pəri Allah adını səciyyələndirəndə ilahi gözəlliyə malik qüsursuz eşq mələyini simvolizə edir, ada (Gülgəz) qoşulanda isə məşuqun xüsusi adına məxsus olur. Hər iki halda Pəri adını Allaha məxsus məşuqun gizli işarəsi kimi görürük. Amma bəzi məhəbbət dastanlarında məşuq adları, məsələn, Nigar, Sədəd, Zöhrə, Sərvnaz, Qəndab kimi adlar da dolayısı ilə Allaha məxsusluq bildirir və qarşı tərəfin, aşıqın sınıanmasında rol oynayır. Məhəbbət dastanlarında ən çox adı keçən məşuq Pəridir. Bu ad “Qurbani”, “Alı xan”, “Seydi və Pəri” dastanlarında Pəridir. Qalan dastanlarda məşuq adları dolayısı ilə Allaha işarə etməklə bərabər, Onun nurundan yarandığını da təsdiq edirlər.

“Əsli və Kərəm” dastanı bu cəhətdən hələ də öz gizli işarələrini saxlamaqdadır. Bu məhəbbət dastanlarındakı Əsli adını Azərbaycan dilinin leksik-qrammatik qaydalarına uyğun olaraq təhlil etmək olar. Sözün kökü “əsil”dir. Bir şeyin “doğru”, “həqiqi” olduğunu göstərən leksik vahiddir. Yenə burada nəyin “həqiqi” olduğunu, “doğru” sayıldığını görmək olar. Deməli, doğru olan Allahdır, həqiqi olan yenə Allahdır. əsli adının semantikasına bu baxımdan nəzər yetirdikdə, bu adın “Allahın özü” – “Əsl Allah” (Allahın əsli) mənalarında daşlaşdığını görürük. Əsli obrazının əvvəlki Məryəm adından tamamilə fərqləndiyini görürük. Məryəm xristianlıqda İsa peyğəmbəri dünyaya gətirən qadının adıdır. Məryəm, Mariya semantemləri dini müqəddəslər kimi Əsli adına transformasiya olunduqda dastanda müqəddəslik statusunu qoruya bilmir, İslam dininin təsiri ilə və sufi-təsəvvüf düşüncəsinə uyğun olaraq Əsli adını qəbul edir. Əgər xristianlıqda İsa peyğəmbərə Allahın oğlu deyilsə, deməli, Məryəm də Allaha yaxın müqəddəs şəxsdir. Əsli Allahın surətidirsə, Kərəm də Həzrət Əlinin dastandakı surətidir. Bəktəşi təriqətində Həzrət Əli Allahın oğlu sayılır. F.Salim yazır ki, “Əsli və Kərəm” dastanında Kərəmin dilindən söylənən “Mövla” kəlməsi haqda da bənzər fikirləri söyləmək istərdik. Kərəm də mövladan kərəm istəyir: “Qadir mövlam, budu səndən diləyim” (5, s.51). “Burada incə bir məqam ondan ibarətdir ki, Kərəmin əsl, göbək adı Mahmuddur. Onun Kərəm olması, heç şübhəsiz, təsadüfi deyil. “Kərəm” sözü ərəb dilində Allahın ehsanı, ikramı, lütfü anlamına gəlir. Lakin bu ifadə daha çox ürfani çevrələrdə təsəvvüf mətnlərində istifadə olunur. Həqiqətdə isə konkret olaraq “kərəm” ifadəsi Həzrət Əlinin lütfünə şamil edilir ...”Əsli və Kərəm” dastanındakı Mahmudun Kərəmə dönüşü Azərbaycan xalq dastanlarında demək olar ki, ənənə halını almış Həzrət Əli kəraməti, Əli məhəbbəti ilə bağlıdır” (5, s.326 – 327). F.Salim “haldan hala düşən könlümün” misrası ilə başlanan şeirdəki mənəni – haldan hala düşməni sufiyanə hallar kimi qiymətləndirir (5, s.329).

Məhəbbət dastanlarında aşıq və məşuq obrazlarının mənalarında təsəvvüfi-ürfani baxımdan sufi anlamları ya birbaşa olur, ya da dolayısı ilə izah olunur. Dediymiz dolayısı ilə olan təsəvvüf anlayışlarının semantikasına “Leyli və Məcnun” dastanında da rast gəlirik. Sufi simvolu kimi Məcnun adı Allah yolunda canından keçməyə hazır olan qəhrəmanlara verilir. Bu adın hərfi mənası “dəli” demək olsa da, məcnunluq heç bir aşıqə qismət olmayan təsəvvüfün mərtəbəsidir. Məcnunun eşqi klassik və aşıq ədəbiyyatında həmişə tədqiqat mövzusu olub. Lakin Məcnun adının daşdığı mənə təsəvvüfi-ürfani işarə kimi diqqət mərkəzində olmamışdır. Məcnunla Allah arasındakı ruhani informasiyalarda dini mənaların kodlarını başa düşmək lazımdır. Məsələn, Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeməsindəki “Yarəb, bələyi eşq ilə qıl aşına məni” deməklə Məcnun Allah yolunda bütün əzablara aşına olmaqla Ona sadiqliyini göstərir. Burada məntiqdən kənar heç bir fanatizm, xurafat yoxdur. Məcnun eşqin yüksək mərtəbəsinə çatmaq üçün hər cür əzablara dözməyi mümkün hesab edir. Leyli obrazı da Məcnuna olan sevgisində nə qədər üstün mövqə sərgiləmək istəsə də, Məcnunun “get, get, sən o Leyli deyilsən” deməsi ilə ayrılığa dözməyərək ölümün qucağına gedir. Baxmayaraq ki, Leyli gecə mənəsində sufi-ürfani düşüncəni əks etdirir. Allahdan qopub Allaha qayıtma yolunda onun Məcnunla qovuşması o dünyada mümkün ola bilər. Bütün qadın obrazları kimi Leyli də öz həyatının sonunda bu dünyada sevgisinə, Məcnununa qovuşmaq istəyir. Lakin Məcnun həqiqətə çatdığına görə ona tanrısı kimi baxa bilmir. Məcnunun sufiyanə çıxışlarından aydın olur ki, o, öz Leylisinə qovuşa bilməyəcəyini bilirmiş. Dastanda da bu sufiyanəlik bu dünyada Leylisinə qovuşmamaqda özünü büruzə verir.

“Leyli və Məcnun” poeməsində olduğu kimi “Leyli və Məcnun” dastanında da təsəvvüf elementlərinə çox rast gəlirik.. Əslində “Azərbaycan dastanları”nın ikinci cildində (Bakı, 1966)

qeyd edilir ki, “Leyli və Məcnun” dastanının variantı 1941-ci ildə nəşr edilmiş “Nizami əsərlərinin el variantları” kitabında çap olunmuşdur. Bu nəşrdə Nizami və Füzuli “Leyli və Məcnun” poemalarının məzmunu əsas götürülmüşdür. Dastanda çərxi-fələkş fələk, burc, yar, şam, pərvanə, buta, naxoş, sail, dilbər, cünun, nur, pünhan, divanə, dəli və s. sözlər təsəvvüf semantikasını əks etdirir və sufi ad-terminləri kimi istifadə olunur.

“Qurbani” dastanında da təsəvvüfi-ürfani məzmununda çoxlu aşkar və gizli mənalar verən sözlərə təsadüf edilir. Dastanda Qurbani şəriət, mərifət və həqiqət mərhələlərindən keçərək, özünü əsil aşiq kimi təqdim edir.

Dastanda gizli və açıq mənalarda təsəvvüfi-ürfani söz və terminlər qüdrətli aşığın dövrünün sufi semantikasını əks etdirir. Dastanın əvvəlində ağıllı, müdrik qocanın doğulan körpəyə Qurbani adı verməsi təsəvvüfi-ürfani düşüncədə Allaha qurban edilən şəxs məzmunundadır. Buradan aydın olur ki, Qurbani kimi butavermədə rast gəldiyimiz Pəri obrazı da Allah adının gizli poetik mənası kimi dastanda kodlaşdırılmışdır. Bütün dastanlarda butavermə qəhrəmanların qəhrəmanların hədd-bülüğa çatması dövründə verilir. Burada da Qurbaninin hədd-bülüğ yaşına çatması təsvir olunur və butavermə hadisəsi də bu yaşdan başlayır. İpək qarının Qurbaninin nəbzini yoxlamasından aydın olur ki, o, sevdalıdır, eşqdən sərxoşdur, layiməstdir. Buta sərxoşluğu, atası Mirzalı xanın “ölmüsən, o dünyadan danış, sağsan bu dünyadan” (1, s.101) deməsi o dünya ilə bu dünya arasında Qurbaninin qeybdən vergi almasını göstərir.

Dastanda haqq aşığı, məşuq, Pəri, könül, xublar ilahı, kan, məkan kimi sözlər sufi məzmunlu, təsəvvüfi-ürfani düşüncəli söz-terminlərin işlənməsini klassik ədəbiyyatdakı terminlərin aşiq ədəbiyyatına təsiri kimi qiymətləndirmək olar. Xüsusilə abi-kövsər, payı-Qənbər, kəramət eyləmək kimi ifadələr məhz dastan poetikasının təsəvvüfi terminlər üzərində formalaşdığını göstərir. Fəxrəddin Salim abi-kövsərlə bağlı Qurandakı “Kövsər” surəsində Allahın dilindən peyğəmbərə “Biz sənə kövsər suyu bəxş etdik” deyilməsini misal çəkir (5, s.334). Məhz dastanda da Qurbaninin ilahi su ilə dolu eşq camını içməsi abi-kövsərdən su içilməsi ilə bağlıdır. Qurbaninin buta alandan sonra dediyi “Doxsan min kəlməmə bəyan dedilər” ifadəsinin kəsb etdiyi məna – buta zamanı doxsan min kəlmənin şərhələrini başa düşmək üçün Qurbaninin həqiqət mərhələsində olmasına, onun – aşığın həqiqət elminə çatmasına işarə edir. “Bu ifadə, əsasən, ruhani təkamülün həqiqət mərhələsində özünə yer almış bir mətləbdir. Həqiqətin mənbələrində üçlər, beşlər, yeddilər, qırx kimsənə, yetmiş iki pir, üç yüz on üç əsgərlə yanaşı, doxsan min qulamın da adı çəkilir. Doxsan min qulam anlayışı da digərləri kimi, nasut (insanlıq) aləminin deyil, lahut (ruhlar və məna) aləminin atributları olub, bu dünyada yalnız aşiq və ariflərin gözünə görünən, bəlli sayda müqəddəslərin vücudlarında təcəlli edən varlıqlar kimi qəbul olunur. Deyilir ki, onlar da hülul edir (inkarnasiya olunur), ərşi-ələdakı gerçəkliyin mənzərəsini yaradırlar” (5, s.335).

Qurbaniyə eşq badəsi içirən Həzrət Əlidir. Dastanda işlənən abi-kövsər dini söz olmaqla bərabər mey, badə məzmununda da qəbul olunur. “Tərəhhüm eylədi abi-kövsərdən” misrasında Qurbaninin içdiyi eşq şərabının “Doldurub camını eylədi əta” cümləsi ilə bağlı olduğunu görürük. Bildiyimiz kimi, şəriətdə badə, mey, şərab, içki və s. birmənalı olaraq qəbul edilmir. Amma Qurbani ona eşq camını əta edən Həzrət Əli olduğuna işarə edir. Əlbəttə, burada Həzrət Əlinin adının çəkilməsi o dövrün sufi aşığının priyomu idi, Qurbani özünü cəzadan sığortalamaq üçün onun adından istifadə edirdi. Həm də Qurbani ilahi eşqin bu mərtəbəsində həqiqət elminə bələd olduğunu təsdiq edir. Burada həqiqət elmi Qurbaninin xalq təsəvvüfündə Əhli-həqq olmasını göstərir. Eyni zamanda dastanda Pəri obrazı aşığın Əhli-həqq olması funksiyasını yerinə yetirməsi üçün Allahın şəxsində seçilən eşq simvoludur. Yəni, Pəri dastanda ilahi varlıqla təması yaradan aşığın sevgilisidir.

Məhəbbət dastanları içərisində təsəvvüfi-ürfani dünyagörüşü əks etdirən dastanlardan biri də “Şah İsmayıl”dır. “Şah İsmayıl” dastanı qəhrəmanlıq dastanlarının strukturunda olsa da, burada təsəvvüf baxışları da geniş əks olunmuşdur. Dastanın mətnində rast gəlinən eşq, buta, yol, sınaq, dil, ürək, könül, kan, məkan, zaman sufi terminləri ilahi məhəbbətə qovuşmaq yolunda məhəbbət aşıqlərinin dilində işlənir. Başqa dastanlarda olduğu kimi, bu dastanda da aşiq-məşuqun ilahi məhəbbəti 4 mərhələdən keçir. Bu mərhələlərdən birincisi şəriət pilləsidir. Bu pilləni keçmək üçün aşıqlər İslamın bütün hökm və qanunlarını dəqiq bilməli və ona əməl etməlidirlər. İkinci mərhələ təriqət adlanır, ərəbcədən çevirəndə “yol” mənasına uyğun gəlir, yəni bu söz gedilən yolla bağlıdır.

Bu pillədə aşiq öz nəfsini qorumalı, onu dünyəvi həzzə qurban verməməlidir. Yoxsa getdiyi yol yarımçıq qalar və o, eşq yolunun yolçusu sayılmaz. Üçüncü mərhələ mərifət adlanır. Bu zaman aşiq dərketmənin üstün pilləsinə gəlib çıxır, tam şəkildə idraka sahib olur, yəni kamala yiyələnir. Bütün bu üç mərhələdən sonra aşiq həqiqəti dərk etməyə başlayır, həqiqəti dərk etmək ilahi sevgiyə qovuşmaq deməkdir. Bu dörd mərhələnin hamısına “Şah İsmayıl” dastanında rast gəlirik. Aşiqin, yəni Şah İsmayılın bu mərhələləri keçməsi üçün bir neçə sınaqdan istifadə olunur. Birinci sınaqda qəhrəman-aşiqin məhəbbət yolunda dözümlülüyü, məqsədə çatmaq uğrunda mübarizəsi əks olunur. Digər sınaqlarda da Şah İsmayıl qəhrəman-aşiq kimi özünü təsdiq edir.

Dastanda Şah İsmayıl obrazının təsəvvüf semantikasında haqq aşığı olması aydın görünür. Əksər məhəbbət dastanlarında aşiq haqq aşığı olmaq üçün buta almalıdır. “Şah İsmayıl” dastanında isə bu problemi onun ata-babasının təkkə ocağı ilə bağlı olması həll edir. Əgər Şah İsmayıl haqq aşığı olmasaydı, başqa dastanlarda adı keçən eşq, miskin, seyraqub, xuda, nişan, ilqar, cənnəti-rizvan, dərd, yar, mehriban, divanə, qonaq, gül, dil, fərman, gülşən, yol, məcnun, huri, işvə, naz adları onun dilindən söylənən şeirlərdə təzahür etməzdi. Məhəbbət dastanlarında sufi qəhrəman əzab-əziyyət çəkir, sonda ona qovuşur. Allaha məxsus olan sufi təsəvvürlərin hamısı onun seçdiyi yer mənşəli gözəldə təsvir olunur. Sufi məhəbbətin dialektikasında Allaha qovuşmaq Yer gözəlinin vasitəsilə öz həllini tapır. Digər təsəvvüfi-ürfani dastanlarda isə yer qızı ilə qovuşa bilməmək o dünyada Allaha qovuşmaq kimi səslənir – yəni, burada aşiq-məşuqun ölümünü onların Allaha olan məhəbbətinə qovuşması kimi xarakterizə etmək olar. “Şah İsmayıl” dastanı da birinci sayılan dastanlardandır. Dastanın sonunda Şah İsmayıl Gülzara qovuşur, çoxlu əzab-əziyyətlərdən sonra onların qovuşması Allaha qovuşmaq anlamına gəlir. Dastanda təriqət, mərifət və həqiqət pillələri keçilir. Şah İsmayıl eşqinə qovuşmaq üçün səfərə çıxır. Bu yolda ayrılıq, hicran da vardır. Ayrılıq, hicran da təsəvvüfi mənada aşiqin halını müəyyənləşdirir. Onun səfərə yola düşməsinə səbəb Gülzardan ayrılmasıdır. O, bu yolda Allaha doğru məcazi olaraq simvolik yol gedir, üç mərhələdən ibarət yoldan keçir, sonda kamil bir insana çevrilir. Şah İsmayılın bu yolda qarşılaşdığı dörd maneə onu daha da ilahi sevgisinə sadiq edir (2, s.82).

Təsəvvüfi-ürfani dünyagörüşdə aşiq və məşuqun bir-birinə məhəbbəti bərabər olmalıdır. Biz bütün məhəbbət dastanlarında bu bərabərliyi görürük. Əgər bu bərabərlik pozularsa, bu dünyada ilahi məhəbbətə qovuşmaq baş verməyəcəkdir. Bunu “Əsli və Kərəm”də, “Abbas və Gülgəz”də, “Qurbani”də, “Tahir və Zöhrə”də və başqa dastanlarda da müşahidə edirik. Bu dastanlardakı aşiq və məşuqlar eşqin zərrələridir, onlar bir-birindən ayrıldıqdan sonra vəhdət-vücudə qovuşa bilirlər. Ayrılıq baş verməyən dastanlarda isə Allaha qovuşma ürəkdə olaraq özünü göstərir.

Təsəvvüf semantikasında ov, səfər, körpü, ruh, bədən, könül, kam almaq sözləri dastan poetikasında məcazi mənada işlənir. Məsələn, ruh və bədən bir-birindən asılı sözlərdir. Bu sözlərin psixoloji mənada deyil, mənəvi mənada işləndiyini görürük:

Şah İsmayıl, günlər keçdi vətəndən,
Ağıl başdan getdi, ruh da bədəndən,
Yusif kimi ayrı düşdüm Kənanan,
Misirdə alışmış ha yanım indi. (2, s.144)

- misralarında ruhun bədəndən ayrı düşməsinə, vətən, alışıb-yanmaq, nişan, ayrı düşmək, ayrılıq sözləri simvol kimi məcazi mənada işlənmişdir. Bu sözlərin hər birinin ayrıca alt mənaları vardır. Bu sözlər təsəvvüfi-ürfani düşüncədə konkret simvollara çevrilir.

Şah İsmayıl Allaha doğru ruhani yolun yolçusudur. O, dörd mərhələdən keçərək, öz ilahisinə qovuşmalıdır. Amma bu yolda maneələri dəf etməlidir, həm də bu maneələr Şah İsmayılın həqiqi eşqində kamil olmasını yoxlamaq üçündür.

“Şah İsmayıl” dastanında təsəvvüfi-ürfani düşüncənin keçdiyi mərhələlər obrazların, ümumiyyətlə, aşiq və məşuqun mənəvi-ruhani həyatına təsir edərək, onların fərd kimi yetişməsində rol oynayır. Ümumi şəkildə götürsək, bütün məhəbbət dastanlarının aşiq və məşuq obrazları öz zamanlarının sufi və ya təsəvvüfi ideyalarının təsiri altında yetişir, bu dastanların əsas qəhrəmanlarına çevrilirlər. Bütün məhəbbət dastanlarında ilahi eşqin mahiyyətini açmaq üçün təsəvvüf anlayışının rolunun öyrənilməsi vacibdir. Təsəvvüfün dastan poetikasında oynadığı rol isə daha qabarıq görünür.

Aşıq yaradıcılığının təsəvvüf şeiri üzərində qurulması bu yaradıcılıq növünün öyrənilməsinə əsas məsələyə çevirir, aşıqların sufi baxışlarının dini-ictimai, elmi-fəlsəfi və ürfani cəhətdən araşdırılmasını nəzərdə tutur. Təsəvvüf işarələrinin dastan yaradıcılığında rast gəlinməsi isə Allah – insan, dünya – ruhani aləm münasibətlərinin aşıq şeirində necə təcəssüm olunmasını öyrənməyi tələb edir. Bu vaxta qədər bəzi monoqrafiyalarda bu barədə söz deyilsə də, bu, mətləbin hərtərəfli öyrənilməsinə gətirib çıxarmamışdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan dastanları. 5 cildə. 1-ci cild. Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1965, 380 s.
2. Azərbaycan dastanları. 5 cildə. 3-cü cild. Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1967, 340 s.
3. Cəfərli M. Azərbaycan dastanlarının struktur poetikası. Bakı: Nurlan, 2010, 404
4. Cəfərli M. Azərbaycan məhəbbət dastanlarının poetikası. Fil. elm. dok. dis. avtoref. Bakı, 2003, 54 s.
5. Qasımlı M. Ozan-aşıq sənəti. Bakı: Uğur, 2011, 304 s.
6. Fəxrəddin Salim. Milli yaddaş sistemində ürfan və təsəvvüf. Bakı: Elm və təhsil, 2010, 460 s.
7. Kazımov Q. Qurbani. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 232 s.
8. Təhmasib M.H. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər). Bakı: Elm, 1972, 400 s.

I.Qacayeva

Sufi semantics of Ashig and Mashug images

Summary

In the Sufi outlook, love and affection must be equal to each other. We see this equality in all of our love epics. If this equality is violated, it will not be possible to achieve divine love in this world. We observe it in "Asli and Kerem", "Abbas and Gulgas", "Kurbani", "Tahir and Zohra" and other saga. Lovers and lovers in these epics are fragments of love, and after separating from one another, they are able to get together. In episodes that do not separate, the reincarnation of God manifests itself. In general, the ashig and mashug of all love epics grow under the influence of sufi or imaginary ideas of their time, and become the main heroes of these epics. It is important to study the role of Sufism in explaining the essence of divine love in all love epics. Establishing ashug creativity on the Sufi Poetry makes it a fundamental issue for studying this kind of creativity, envisaging religious-social, scientific-philosophical and horror-based investigations of the ashugs' viewpoints. Finding signs of Sufism in the creation of the epic of creation requires that God learn how to manifest the relationship between the world and the spiritual world. Even though some monographs have not been mentioned before this, it has not led to a thorough boom.

Key words: God, ashug, ashug, mashug, love, sufism, wisdom, epos, dervish, fairy, separation, holy, spirit, way.

И.Гачиева

Суфийская семантика образов Ашика и Машука

Резюме

В суфийском мировоззрении любовь и привязанность должны быть равны друг другу. Мы видим это равенство во всех наших любовных эпосах. Если это равенство будет нарушено, невозможно достичь божественной любви в этом мире. Мы наблюдаем это в «Асли и

Керем», «Аббас и Гулгас», «Курбани», «Тахир и Зохра» и других саг. Любовники и любовники в этих эпопеях - это фрагменты любви, и, отделившись друг от друга, они могут собраться вместе. В эпизодах, которые не разделяются, реинкарнация Бога проявляется. В общем, ашиг и машуг всех любовных эпопей растут под влиянием суфийских или воображаемых представлений своего времени и становятся главными героями этих эпопей. Важно изучить роль суфизма в объяснении сущности божественной любви во всех любовных эпосах. Установление ашугского творчества в суфийской поэзии делает его фундаментальной проблемой для изучения этого вида творчества, предусматривающего религиозно-социальные, научно-философские и ужасные исследования точек зрения ашуггов. Нахождение признаков суфизма в создании эпоса творения требует, чтобы Бог научился проявлять отношения между миром и духовным миром. Хотя некоторые монографии не упоминались до этого, это не привело к основательному буму.

Ключевые слова: Бог, ашугом, ашуг, машуг, любовь, суфизм, мудрость, эпос, дервиш, фея, разделение, святой, дух, путь.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 20. 04.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 25.04.2019

Filologiya elmləri doktoru, professor Seyfəddin Rzasoy tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.